Európska únia
Európsky sociálny fond

Operačný program VZDELÁVANIE

KomPraX
Kompetencie pre prax

„Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“

MOBILITA MLÁDEŽE NA SLOVENSKU

výskum

N

ÚVOD 3

1. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ 4

2. CIELE VÝSKUMU A VÝSKUMNÁ VZORKA 5

3. KAM A PREČO SA SŤAHUJE MLÁDEŽ ZO SVOJHO BYDLISKA 6

3.1 Mládež na Slovensku po roku 2000 6

3.2 Aké miesta na život mládež preferuje 10

3.3 Prečo mladí ľudia odchádzajú zo svojich sídel 13

4. ČO JE TREBA UROBIŤ, ABY SA MLADÍ ĽUDIA ZAUJÍMALI O SVOJ REGIÓN 15

5. ODPORÚČANIA 16

ZÁVER 18

ÚVOD

Mladí ľudia na Slovensku sa vo vysokej miere presúvajú z miest svojho pôvodného bydliska, pričom sa orientujú na rozvinuté regióny a mestské centrá, ale i na zahraničie. To spôsobuje viacero problémových situácií na regionálnej a lokálnej úrovni. Región/obec predstavuje významné spoločenské prostredie života mladých ľudí. Formuje osobnosť a identitu jednotlivcov, ovplyvňuje ich životný štýl a uznávané hodnoty ich ďalšie životné ciele.

Táto publikácia prináša zistenia o tom, ako vnímajú mladí ľudia región/obec, odkiaľ pochádzajú, ale aj zistenia, kam a prečo sa mládež sťahuje. Snažili sme sa tiež analyzovať, nakoľko si mládež osvojila presvedčenie odísť z domáceho regiónu, ale skúmame tiež faktory, ktoré u mladých ľudí podporujú ich zotrvanie v regióne alebo plánovaný odchod z regiónu. Zisťovali sme tiež, ako mládež vníma možnosti realizácie svojich životných plánov v regióne a celkové hodnotenie potenciálnej prosperity regiónu z jej pohľadu v kontexte ostatných životných ašpirácií.

Realizáciu výskumu po odbornej stránke zabezpečili PhDr. Katarína Moravanská, PhD., PhDr. Peter Gajdoš, PhD. a PhDr. Mária Suríková.

1. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

V súčasnosti sa väčšina obcí a regiónov na Slovensku stretáva s problémom klesajúceho podielu mládeže. To často vedie k nedostatku kvalifikovanej pracovnej sily pre potreby regiónu, ku klesajúcemu počtu obyvateľov obcí a regiónov, k šíreniu kritických postojov k regiónu a k celkovému oslabeniu regionálnej identity mládeže. Spoločenské okolnosti, v ktorých prebiehajú procesy migrácie mládeže, sa na Slovensku výrazne zmenili po roku 1989, pričom stratégie regiónov na udržanie, resp. pritiahnutie mladých ľudí do regiónov sa začali rozvíjať až v poslednom období. Mnohé samosprávy v spolupráci s ďalšími subjektmi sa už vo svojich politikách snažia mladých ľudí v územiach udržať a realizujú rôzne opatrenia vedúce k stabilizácii, resp. k pritiahnutiu mladých ľudí do svojich území.

Vo všeobecnosti možno identifikovať výrazný migračný tok mládeže smerom k ekonomicky silným regiónom a/alebo regiónom s vysokou kvalitou života (práca, trávenie voľného času, atrakcie), ale aj smerom k niektorým krajinám EÚ, najmä zo západnej Európy.

Celkove výraznejší odchod kvalitnejších ľudských potenciálov z územia je dôsledkom nízkej príjmovej úrovne, nepriaznivých podmienok bývania, nízkej úrovne vzdelávania a vysokej miery nezamestnanosti. Dôležitú úlohu však zohrávajú aj kultúrne faktory, ktoré vychádzajú buď z regionálnych, alebo zo širších, štátnych i globálnych zdrojov. Celý rad týchto faktorov vplýva na záujem najmä vzdelanejších kategórií mládeže odísť z týchto území a to naďalej oslabuje ľudský potenciál a reprodukčné možnosti týchto sídiel a území.

2. CIELE VÝSKUMU A VÝSKUMNÁ VZORKA

Cieľom projektu bolo analyzovať populačnú situáciu SR na regionálnej a lokálnej úrovni z hľadiska zastúpenia mládeže v ich demografickej štruktúre. Zámerom bolo aj zistiť, aké územia a typy obcí mládež na Slovensku pre svoj život preferuje.

Objektom nášho výskumu bola mládež na Slovensku vo vekovom rozpätí 15 – 29 rokov z viacerých regiónov SR. Vzorku tvorili aj subkategórie stredoškolákov, ktorí sa rozhodujú, čo a kam ísť študovať, a skupina vysokoškolákov, ktorí si plánujú svoj ďalší kariérny život.

Predmetom výskumu bola mládež ako sociálny potenciál sídiel a území a jej lokalizácia v priestore SR a tiež mobilitné preferencie a životné stratégie v oblasti preferovaného miesta bývania a určenie faktorov vplývajúcich na výber určitého sídelného typu, resp. regiónu v SR či v zahraničí.

Výskumnú vzorku tvorilo celkovo 312 respondentov.Regionálne boli respondenti podľa miesta štúdia rozložení nasledovne: 159 respondentov z Trnavy, 30 respondentov z Veľkého Krtíša, 84 respondentov z Tisovca a 39 respondentov z Revúcej. Miesto štúdia sa však nezhodovalo s miestom trvalého bydliska (ktoré respondenti vo výskume hodnotili). Regionálne rozloženia respondentov podľa miesta trvalého bydliska tak bolo nasledovné: 81 respondentov z okresu Trnava, 52 respondentov z okresu Revúca, 36 respondentov z okresu Rimavská Sobota a 30 respondentov z okresu Veľký Krtíš. Zvyšní respondenti boli z ostatných okresov Slovenska.

3. KAM A PREČO ODCHÁDZA MLÁDEŽ ZO SVOJHO BYDLISKA

3.1 Mládež na Slovensku po roku 2000

V priestorovom rozložení mládeže došlo za obdobie transformácie spoločnosti, spojenej so zmenami v sociálnej a ekonomickej oblasti v spoločnosti k výrazným zmenám. Tieto sa prejavili výrazným poklesom v počte a v podiely mládeže vo výraznej väčšine okresov Slovenska, ako aj v prehlbovaní rozdielov medzi jednotlivými oblasťami SR z hľadiska zastúpenia mládeže. Dôsledkom je prehlbovanie rozdielov na základe úrovne ekonomického rozvoja regiónu, resp. jeho mestského centra, ako aj poskytovania pracovných príležitostí či možnosti štúdia, ako aj získania vhodného bývania.

Obrázok 1

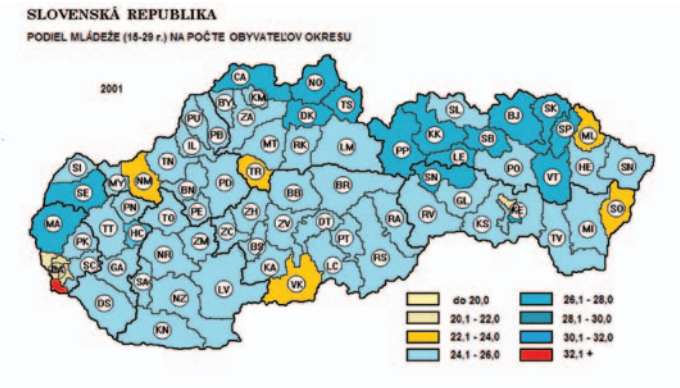

Obrázok 2

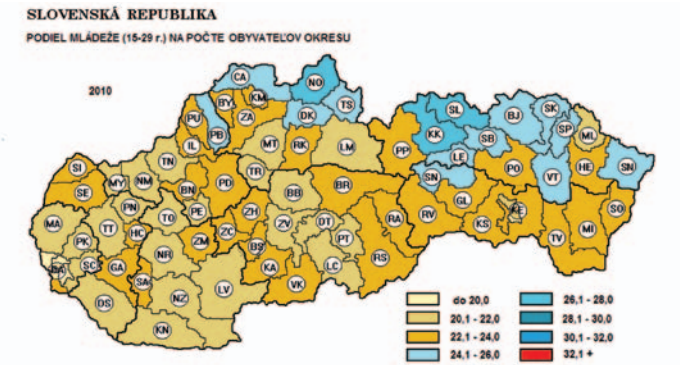

Obrázok 2

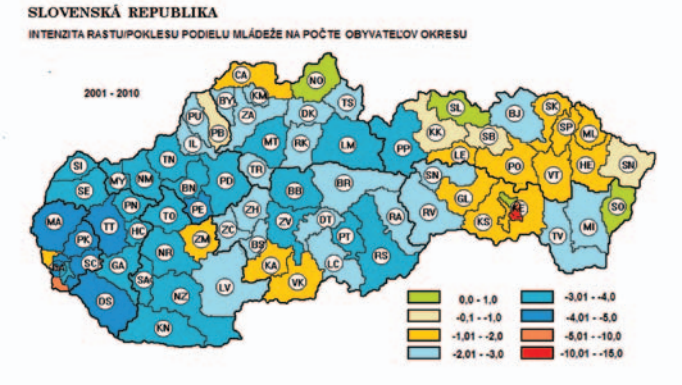

Pokiaľ ide vývojové zmeny, tak z analýz vyplýva, že počet a podiel mládeže klesá predovšetkým v hospodársky rozvinutých regiónoch, a to aj napriek tomu, že predovšetkým sem smeruje sťahovanie mládeže, pretože ide väčšinou o najvýznamnejšie hospodárske centrá Slovenska.

Z porovnania situácie v zastúpení mládeže v okresoch SR v r. 2001 a 2010 (pozri obr. č. 1 – 3) vyplývajú jasne nasledovné skutočnosti:

- Podiel mládeže v populácii na Slovensku dlhodobo klesá, pričom tento pokles je sprevádzaný prehlbovaním nerovnomerného zastúpenia populácie mladých ľudí v regiónoch Slovenska i v rámci jednotlivých typov sídiel;
- výrazný pokles počtu i podielu mládeže je charakteristický prakticky pre všetky okresy na Slovensku;
- dochádza k profilovaniu, resp. prehlbovaniu polarizácie medzi regiónmi a oblasťami Slovenska z hľadiska zastúpenia mládeže v ich ľudských zdrojoch;
- výrazná polarizačná línia sa ďalej prehlbuje, oddeľuje západné Slovensko od stredného a najmä východného Slovenska a polarizačná línia oddeľuje aj sever a juh Slovenska;
- prehlbujú sa rozdiely medzi ekonomicky rozvinutými a málorozvinutými regiónmi jednak v počte mladých ľudí a tiež v tom, že práve v rozvinutejších regiónoch dochádza k poklesumládeže intenzívnejšie a vo väčšom rozsahu;
- mierne prírastky mládeže si zachováva iba niekoľko málo okresov – tradičných populačných zásobární Slovenska (Námestovo, Stará Ľubovňa, Sobrance), i tu však v dôsledku nepriaznivej a zhoršujúcej sa sociálno-ekonomickej situácie sú stavy, resp. prírastky mládeže malé/nízke a neustále klesajú;
- vývoj v zastúpení mládeže v okresoch poukazuje na istú etapovitosť, kde sa prejavujú už zmeny (pokles) detskej zložky populácie. Znižovanie počtu i podielu mládeže sa realizuje

vo vlnách – v období 2001 – 2010 klesal hlavne podiel mládeže vo veku 15 – 19 rokov, potom 20 – 24 rokov a najmenšie zmeny boli vo veku 25 – 29 rokov. Tak ako sa znižuje podiel detí, tak sa to postupne prejavuje aj v podiele mládeže rôzneho veku – to platí prakticky pre všetky okresy na Slovensku;

- potvrdzuje sa, že trendy, ktoré sa začali už v počiatkoch transformácie a ktoré predstavujú reakciu populácie týchto menej rozvinutých regiónov na rastúce sociálne a ekonomické problémy, sa prejavujú v poklese ich populačného rastu, čo sa nepriaznivo prejavuje v celkovej populačnej situácii SR, nakoľko ide o hlavné populačne zdrojové územia.

Priestorová mobilita

Zmeny v početnosti mládeže v regiónoch SR sú čoraz výraznejšie spojené s priestorovou mobilitou (sťahovaním) mládeže.

Celkove výraznejší odchod kvalitnejších ľudských potenciálov z územia je dôsledkom nízkej príjmovej úrovne, nepriaznivých podmienok bývania, nízkej úrovne vzdelávania a vysokej miery nezamestnanosti. Dôležitú úlohu však zohrávajú aj kultúrne faktory, ktoré vychádzajú buď z regionálnych, alebo zo širších, štátnych i globálnych zdrojov.

Vo všeobecnosti však možno identifikovať výrazné preferencie sťahovania sa mládeže smerom k ekonomicky silným regiónom a/alebo regiónom s vysokou kvalitou života (práca, trávenie voľného času, atrakcie), ale aj smerom k niektorým krajinám EÚ, najmä zo západnej Európy.

Smery sťahovania sa mládeže v rámci vnútorného sťahovania sa zásadnejšie nezmenili. Dominuje sťahovanie v rámci vlastného okresu (z obce do obce) doplnené sťahovaním v rámci kraja a až potom nasleduje sťahovanie sa do iného kraja v rámci SR. Napriek tomu došlo v období 2001 – 2010 k istým posunom, tak v intenzite, ako aj v smeroch sťahovania mládeže. Došlo k poklesu migrácie mládeže v rámci kraja a, naopak, vzrástlo sťahovanie mimo kraja bydliska. Mládež od 15 – 19 rokov sa sťahuje hlavne v rámci svojho okresu. S rastúcim vekom stúpa sťahovanie sa, hlavne pokiaľ ide o sťahovanie sa mimo kraj bydliska.

Potvrdzuje sa, že osoby s vysokoškolským vzdelaním sú oproti ostatným vzdelanostným skupinám výrazne mobilnejšie a s ďaleko vyššou intenzitou sa sťahujú. Navyše ľudia s vysokoškolským vzdelaním sa oveľa častejšie sťahujú mimo kraj svojho trvalého bydliska. Pre osoby s vysokoškolským vzdelaním je najatraktívnejším prostredím západné Slovensko, a to najmä Bratislava a jej zázemie. Na okresnej úrovni je zrejmé, že vnútornou migráciou strácajú osoby s vyšším vzdelaním predovšetkým marginalizované regióny severného, severovýchodného a južného Slovenska. Veľké mestá strácajú v podstate vo všetkých vzdelanostných skupinách obyvateľstvo, ktoré sa sťahuje do menších vidieckych obcí, najčastejšie v zázemí väčších miest. Jedinou výnimkou sú mestá nad 100-tisíc obyvateľov, ktorých migračná atraktivita je spätá predovšetkým s osobami vo veku do 35 rokov, ktoré absolvovali vysokú školu.

Sťahovanie sa a dopad na regióny

Aj naše analýzy preukázali, že v súčasnosti sa väčšina obcí a regiónov na Slovensku stretáva s problémom klesajúceho počtu/podielu mládeže.

Tu je súhrn najdôležitejších dopadov migrácie mladých ľudí na regióny:

- Pokles atraktivity územia, zníženie jeho konkurencieschopnosti z dôvodu menej kvalitného ľudského potenciálu a tým ďalšieho komplikovania jeho rozvojových možností, ako aj úrovne a kvality života jeho obyvateľov.
- Redukcia spoločensko-kultúrneho života v lokálnej i regionálnej úrovni, ktorého hlavným nositeľom býva zvyčajne mládež.
- Rezignácia a frustrácia mládeže z málorozvinutých regiónov z dlhodobého nezlepšovania situácie, s prejavmi v rezignácii na možný zvrat a v raste záujmu odísť čo najskôr z obce i regiónu, resp. zo Slovenska.
- Nedostatok vzdelaných a aktívnych ľudí schopných vypracovávať dobré a úspešné projekty. Ide o problém, na ktorý mládež poukazuje a problém vidí aj v nedostatočnom zapájaní mládeže do riadenia a rozvoja obce.
- Prehlbovanie rozdielov v kvalite, kvantite i aktivite ľudského potenciálu regiónov SR.
- Koncentrácia mladých a vzdelanejších kategórií do väčších miest, hospodárskych centier a oblastí a prehlbovanie disparít medzi regiónmi.
- Pomerne vysoká sídelná/priestorová migrácia mládeže na vnútroregionálnej, ale hlavne na republikovej (a medzinárodnej) úrovni vedie k ďalšiemu prehlbovaniu rozdielov medzi rozvinutými a periférnymi oblasťami, kde sa koncentruje celý rad sociálnych, ekonomických i civilizačných problémov.
- Narušenie identity mládeže so sídlom a regiónom vedie k strate záujmu o dianie v nich a o ich rozvoj.
- Nezáujem a nízka participácia mládeže na živote, kultúre a rozvoji a preferovanie skorého opustenia sídla a regiónu bez záujmu o spätný návrat.
- Strata demografickej vitality sídla a regiónu a zhoršovanie jej pozície v sídelnej štruktúre.
- Rozširovanie apatie, nezáujmu, ale aj alkoholizmu a kriminality ako dôsledok frustrácie a absencie nádeje na možnú zmenu ovplyvňujú názorovú klímu v týchto málo rozvinutých regiónoch a vedú k rozšíreniu názoru o potrebe odísť čo najskôr z tohto územia. (Gajdoš, Pašiak 2008) Výskum to potvrdil v dramatickom rozmere, keď celé ročníky stredoškolákov jednoznačne chcú odísť a už sa nevrátiť do svojho regiónu.

3.2 Aké miesta na život mládež preferuje

Väčšina (75 %) oslovených mladých ľudí neplánuje v budúcnosti zostať žiť v obci svojho terajšieho trvalého bydliska. Na úrovni porovnania vidiek – mesto sa významné rozdiely neukázali. Štatisticky významný rozdiel je medzi mladými ľuďmi žijúcimi v rozvinutom a nerozvinutom regióne. Ľudia, ktorí majú trvalý pobyt v nerozvinutom regióne, významne častejšie odmietajú v budúcnosti zostať žiť v obci svojho trvalého bydliska.
Väčšina respondentov sa chce presťahovať do zahraničia. V prípade lokalizácie sťahovania v rámci Slovenska respondenti volia vzdialenejšie destinácie, preferujú sťahovanie v rámci Slovenska do iného kraja.

Pri výbere typu obce pre život uprednostňujú mladí ľudia život v mestách (viac ako polovica oslovených mladých ľudí), pričom najvýraznejšie preferujú život vo veľkom meste. Výrazné rozdiely sú však u mladých ľudí s trvalým bydliskom v meste a na dedine. Mladí ľudia z vidieckych obcí najviac preferujú život vo vidieckych obciach v blízkosti mesta, pričom tento trend je v súlade s preferenciami celej populácie v nadväznosti na suburbanizačné tendencie. (Gajdoš – Moravanská 2011). Mladí ľudia s trvalým pobytom v meste výraznejšie uprednostňujú život v meste, a to predovšetkým vo väčšom meste. Podobné trendy sú i na úrovni celej populácie. Rozdiely medzi preferenciami mladých ľudí sú i podľa typu regiónov, v ktorom majú trvalý pobyt. Mladí ľudia z nerozvinutých regiónov nášho modelového územia preferujú život vo väčších mestách výraznejšie ako mladí ľudia z rozvinutých regiónov.

Dôvodom je i to, že respondenti z nerozvinutého regiónu často ako cieľ odchodu z miesta svojho trvalého bydliska uvádzajú Bratislavu. V porovnaní s mladými ľuďmi z rozvinutého regiónu menej často preferujú dedinu v zázemí mesta. Táto situácia súvisí s celkovou sociálno-ekonomickou situáciou regiónov, ako i s geografickým rozložením suburbanizačného procesu na Slovensku, ktorý je oveľa intenzívnejší v regiónoch západného Slovenska, odkiaľ sú rozvinuté regióny nášho modelového územia. V tomto regióne je bývanie na dedine v blízkosti mesta súčasťou predstavy úspešného života, s ktorou sa do určitej miery stotožňujú i mladí ľudia. Celkovo je tak bývanie na vidieku pre mladých ľudí bývajúcich v rozvinutom regióne atraktívnejšie ako pre respondentov z málo rozvinutých regiónov.

Rozdiely v preferovaní typu obce najvhodnejšej pre život podľa pohlavia sú v súlade s migračnými pohybmi obyvateľov za celú populáciu. Ženy výraznejšie uprednostňujú pre svoj život mestá, muži, naopak, preferujú vidiecke obce.

Napriek tomu, že mladí ľudia majú pomerne pozitívny vzťah k obci svojho bydliska, pri otázke, ktoré mesto, okres alebo región vytvára na Slovensku najlepšie podmienky pre život, len veľmi malá časť respondentov (8,9 %) uvádza obec, v ktorej býva. Takmer štvrtina respondentov nevie, ktoré mesto, či región by to mohli byť, takmer 15 % uvádza, že na Slovensku žiadne. Štvrtina respondentov uvádza konkrétne mesto, pričom viac ako 80 % z nich uviedlo Bratislavu.

Majú mladí ľudia záujem bývať na vidieku?

Pre rozvoj vidieka je dôležité nielen zvýšenie záujmu mládeže o bývanie na dedine, a teda objem migračných ziskov, ale tiež ich štruktúra. Pre budúcnosť je žiaduce udržať tu mladých ľudí, prípadne pritiahnuť mladé vzdelané a ekonomicky aktívne obyvateľstvo. V prípade mládeže je však vidiek, ale aj väčšina hlavne málo rozvinutých regiónov, v relatívne zložitej situácii, pretože nie sú schopné udržať si obyvateľstvo tohto veku.

Mládež preferuje prostredie, ktoré by predovšetkým malo ponúkať vhodné pracovné príležitosti (toto preferuje skoro 80 % respondentov). Druhú skupinu požiadaviek predstavujú podmienky pre spoločenské a kultúrne vyžitie a pre vzdelávanie. Tretiu skupinu tvoria požiadavky na isté kvality prostredia – či už ide o občiansku vybavenosť, bezpečnosť, či kvalitné životné prostredie a sem patrí aj možnosť zabezpečiť si vhodné bývanie. Až potom sa objavujú požiadavky na sociálne a psychologické kvality prostredia, ako je mentalita miestnych ľudí, atmosféra miesta, či blízkosť priateľov a známych.

Je zrejmé, že v tomto smere sú vidiecke obce prirodzene nesebestačné a závislé na regionálnych strediskách vyššieho radu. Celkove mládež z rozvinutého regiónu vníma rozvojové disponibility svojich obcí so značne väčším optimizmom. V rozvinutom regióne je väčší optimizmus aj ohľadom ďalšieho rozvoja okresu bydliska, zatiaľ čo v málo rozvinutých okresoch skoro 1/3 respondentov očakáva, že situácia sa bude skôr či neskôr výrazne zhoršovať, v rozvinutom regióne je to iba asi 10 % z respondentov.

V intenciách týchto nenaplnených predstáv a životných preferencií sa pohybujú aj hlavné motívy zámeru mládeže odsťahovať sa z obce, resp. okresu súčasného bydliska, kde dominantným faktorom je nedostatok pracovných príležitostí a problém zamestnať sa v obci, resp. v blízkom okolí/okrese. Druhú skupinu významných motívov pre odsťahovanie sa tvoria obmedzené možnosti štúdia, spoločenského vyžitia a nedostatok možností zabezpečiť si vhodné bývanie. Tieto sú doplnené faktormi, ako je nízka atraktivita územia, nedostatočná občianska vybavenosť a zlé medziľudské vzťahy v obci.

Čo by mládež udržalo v regióne?

Mladí ľudia navrhujú určité zmeny, ktoré by podľa nich mohli zmeniť existujúce životné podmienky tak, aby obmedzili sťahovanie sa mládeže a jej stabilizáciu v území. Základným predpokladom je vytvorenie lepších podmienok pre pracovné uplatnenie sa mladých ľudí. Ďalším významným predpokladom je vytváranie podmienok pre získanie vhodného bývania a tretiu skupinu významnejších zmien tvorí – potreba viacerých vzdelanejších ľudí schopných vypracovať dobré a úspešné projekty, zlepšiť podmienky pre rodiny a výchovu detí, potlačiť korupciu a rodinkárstvo a tiež celkove zmeniť podmienky na Slovensku, ktoré by sa premietli následne aj do jednotlivých regiónov a životných podmienok mládeže. Poukazuje sa aj na potrebu väčšieho množstva peňazí a pracovných príležitostí, ktorí by mali prichádzať do regiónov, a tiež riešiť problémy sociálne slabých skupín obyvateľov.

Odchádzajú viac ľudia z mesta alebo z dediny?

Rozhodnutie odísť z obce deklarovali významne častejšie stredoškoláci ako vysokoškoláci, pričom nie je štatisticky významný rozdiel medzi mládežou z mesta a z dediny. Medzi dôvodmi odsťahovania respondenti najčastejšie uvádzali „nedostatok pracovných príležitostí" (označilo 73,1 % respondentov), a to gymnazisti (82,1 %) častejšie ako študenti priemysloviek (72,0 %) a títo častejšie ako vysokoškoláci (56,9 %). Paradoxne tento dôvod uvádza o niečo častejšie mládež z mesta (77,6 %) než z dediny (68,3 %). V poradí ďalšie najčastejšie dôvody úvah o odsťahovaní sú „malé možnosti štúdia a vzdelávania" (40,4 %), „málo možností na spoločenské vyžitie" (37,8 %) (tieto dva dôvody uvádzajú častejšie stredoškoláci ako vysokoškoláci) a „nedostatok možností zabezpečiť si vhodné bývanie" (34,9 %) (opäť o niečo častejšie uvádza mládež z mesta). Rozhodnutie odísť z obce deklaroval oveľa väčší podiel mládeže z nerozvinutých regiónov, ktorú motivujú dôvody v tom istom poradí, len v oveľa väčšej miere („nedostatok pracovných príležitostí" uviedlo až 93,2 % respondentov).

Čo ovplyvňuje pozitívny vzťah k bydlisku?

Sociálnu a priestorovú identitu mládeže formujú jej spoločenské vzťahy v lokalite, ktorú obývajú: najmä rodinné, susedské a priateľské vzťahy, ale aj vzťahy s rôznymi kategóriami ľudí, ktorí sa podieľajú na spravovaní, riadení či rozvoji regiónu (napr. predstavitelia samospráv a miestni podnikatelia).

Napriek tomu, že z tých, ktorí v našom výskume odpovedali na otázku „Plánujete v budúcnosti zostať žiť v obci vášho trvalého bydliska?", zvolilo až 75 % mladých ľudí odpoveď „nie" alebo „skôr nie", treba konštatovať, že veľká časť našich respondentov jednako preferuje – s výnimkou ekonomickej situácie – také podmienky života, v akých aktuálne žije.

Mnohé zistené údaje ukazujú na to, že túžba odísť z bydliska je u mládeže zovšeobecneným postojom, t. j. postojom, ktorý je vo veľkej miere nezávislý od konkrétnych spoločenských a ekonomických súvislostí, v ktorých sa mládež nachádza. Plány v budúcnosti sa odsťahovať sa v budúcnosti z miesta svojho trvalého bydliska deklaruje skôr mládež z mesta než mládež z dediny, a respondenti z gymnázií výrazne častejšie ako respondenti z priemysloviek, či vysokoškoláci. Hoci tendenciu odísť z miesta trvalého bydliska uviedla výrazne častejšie mládež z nerozvinutých regiónov, odchod do zahraničia preferuje skôr mládež z rozvinutých regiónov. Sklon odísť nesúvisí s aktuálnym statusom rodiny respondenta.

Tí respondenti, ktorí vyjadrili pozitívnejší vzťah k obci, zároveň prejavili aj väčšiu nádej na zlepšenie situácie regiónu v budúcnosti. Zistili sme, že pozitívny vzťah k obci sa vo významnej miere zakladá na vyhovujúcich vzťahoch s členmi domácnosti, a tiež vyššia frekvencia návštev príbuzných v obci a okrese. Ochotu odísť mierne zvyšuje prítomnosť nevlastného rodiča a iných osôb (okrem rodičov, starých rodičov a súrodencov) v domácnosti.
Hoci na zotrvanie v regióne významne vplýva najmä rodinná solidarita, vzťah k regiónu ovplyvňuje aj solidarita v ostatných vzťahoch: lokálnych smerom k zotrvaniu v regióne, vzdialených mierne smerom k odchodu z regiónu. Napríklad zapájanie sa do diania v obci významne neovplyvňuje postoj k zotrvaniu v sídle, pokiaľ nehovoríme o tých, ktorí sa do diania o obci nezapájajú a prejavujú výraznejšie tendencie odísť. Faktorom, ktorý sa v našom výskume ukázal ako významne stabilizujúci v sídle, je trávenie voľného času s priateľom/priateľkou.

Môže mladých udržať v bydlisku aj náboženstvo?

Zaujímavým zistením je štatisticky významný vplyv praktizovania náboženstva na to, či mladí plánujú odísť z miesta trvalého bydliska. Aj keď sme tento faktor neskúmali podrobnejšie, je možné predpokladať, že náboženstvo vplýva na medziľudské vzťahy prostredníctvom spoločenských aktivít ako koncerty náboženskej hudby, stretnutia mladých a iné skupinové, či charitatívne aktivity v náboženských spoločenstvách, ale zároveň na hodnotovej úrovni presadzuje súdržnosť rodiny, starostlivosť o rodičov, o spoločenské i prírodné prostredie a podobne.

Môžeme teda konštatovať, že sociálna identita skúmanej mládeže je faktorom sídelnej stability, pričom sa zakladá hlavne na rodinných vzťahoch, vzťahoch v domácnosti, prípadne na náboženstve.

3.3 Prečo mladí ľudia odchádzajú zo svojho bydliska

Jednoznačne najčastejšie uvádzaným dôvodom úvah o odsťahovaní sa z trvalého bydliska je „nedostatok pracovných príležitostí" (označilo 73,1 % resp.), a zároveň výrazne najviac oceňovanou kvalitou miesta, kam by mladí chceli odísť, je „dobrá ponuka pracovných príležitostí" (označilo 80,4 % resp.). Respondenti, ktorí uviedli nedostatok pracovných príležitostí ako dôvod, pre ktorý uvažujú o odsťahovaní z trvalého bydliska, uprednostňujú medzi životnými hodnotami tradičné hodnoty rodiny, stabilného domova a zázemia, výrazne zriedkavejšie sa u nich objavujú preferencie zážitkových a egoistických na seba zameraných hodnôt (napr. môcť cestovať po svete, možnosť realizovať viackrát ročne exkluzívnu dovolenku, môcť sa venovať svojim záľubám, získať významné postavenie v práci, či tiež v spoločnosti, politike). Pracovné príležitosti vystupujú v mobilitných ašpiráciách skúmanej mládeže ako štruktúrny faktor.

Tento záver podporuje aj fakt, že respondenti, ktorí uviedli „dobre platenú prácu" medzi hodnotami, ktoré sú pre nich v živote najdôležitejšie (chceli by ich v živote dosiahnuť), označili z ostatných ponúkaných životných hodnôt najčastejšie „mať svoju rodinu a dobre vychovávať svoje deti" (35,9 %), potom „kvalitné bývanie vo vlastnom rodinnom dome" (21,8 %), „mať svoj domov" (15,1 %), „získať dobre vzdelanie" (14,4 %), „pomáhať svojim rodičom", „mať dobrých kamarátov a priateľov" (obe po 13,5 %). Hodnota dobre platenej práce je respondentmi vnímaná najmä v súvislosti s hodnotami rodiny, stabilného domova a zázemia. Respondenti, ktorí označili „dobre platenú prácu" medzi najdôležitejšími životnými hodnotami, by najradšej – pokiaľ by to záviselo len od ich rozhodnutia – nasledovali tradičný vzorec obdobia založenia vlastnej rodiny: 69,6 % z nich by si rodinu najradšej založilo ešte pred dovŕšením 30. rokov (z toho 4,1 % resp. označilo možnosť „čo najskôr" a 18,1 % možnosť „najneskôr do dvoch-troch rokov po úplnom dokončení štúdia) a 17,5 % respondentov uviedlo, že v tejto veci ešte nemajú jasnú predstavu. Len 10,5 % z týchto respondentov uviedlo, že založenie vlastnej rodiny „má čas aj po tridsiatke". Túžba po dobre platenej práci je motivovaná oveľa viac predstavou tradičného vzorca života než modernými (individualistickými alebo spotrebnými) životno-štýlovými motívmi.

Výraznejším diferenčným faktorom je miera rozvinutosti regiónu, ktorá spôsobuje dokonca obrátené poradie frekvencie označovania týchto životných hodnôt. Mládež z rozvinutých regiónov (ktorú v našom výskume zastupovalo 53,16 % mužov a 46,84 % žien) označila medzi najdôležitejšími životnými hodnotami najčastejšie „mať svoju rodinu a dobre vychovávať svoje deti" (20,5 %), až na druhom mieste sa u tejto mládeže ocitla hodnota „dobre platenej práce" (13,7 %). Naopak, skúmaná mládež z nerozvinutých regiónov (45,76 % mužov a 54,24 % žien) označila najčastejšie životnú hodnotu „dobre platená práca" (20,3 %) a na druhom mieste sa ocitla hodnota „mať svoju rodinu a dobre vychovávať svoje deti" (18,5 % resp.).

Keď porovnávame najdôležitejšie životné hodnoty u mládeže z mesta a z dediny, poradie spomínaných hodnôt je rovnaké: u oboch kategórií mládeže sa na prvom mieste nachádza hodnota „mať svoju rodinu a dobre vychovávať svoje deti" (označilo 18,3 % respondentov z mesta a 22,2 % resp. z dediny) a na druhom mieste je hodnota „dobre platená práca" (označilo ju 16,2 % resp. z mesta a 16,1 % resp. z dediny). Pri porovnaní týchto dvoch kategórií mládeže vo vzťahu k ostatným ponúkaným životným hodnotám sa prejavuje síce malý, ale predsa viditeľný príklon mládeže z mesta k zážitkovým a egoistickým na seba zameraným hodnotám – najväčší rozdiel sa prejavil pri hodnote „môcť cestovať po svete", ktorú označilo 7,2 % respondentov z mesta, a len 3,7 % resp. z dediny.

Status – najmä ekonomický – respondentov sme skúmali prostredníctvom subjektívneho hodnotenia pozície vlastnej rodiny v porovnaní s ostatnými obyvateľmi obce trvalého bydliska. Hodnotu „zachovať si dobré vzťahy s ľuďmi zo svojho terajšieho bydliska" preferujú výrazne častejšie respondenti, ktorí sa situujú na nižších statusových priečkach, naopak, k hodnote „získať významné postavenie v spoločnosti, politike" sa prikláňajú takmer výlučne respondenti, ktorí sa na 10-bodovej statusovej stupnici umiestnili na 4 najvyšších priečkach. Zaujímavé je zistenie, že vo vzťahu k hedonistickým životným hodnotám (ako „možnosť realizovať viackrát ročne exkluzívnu dovolenku", „môcť cestovať po svete" či „môcť sa venovať najmä svojim záľubám") sa u respondentov prejavil vzorec umiestňovať sa na statusovej stupnici prevažne do bodu 5. Interpretácia tohto zistenia by si však vyžadovala ďalšie a dôkladnejšie preskúmanie.

4. ČO JE TREBA UROBIŤ, ABY SA MLADÍ ĽUDIA ZAUJÍMALI O SVOJ REGIÓN

Na základe uskutočneného výskumu sa ukazuje, že mladí ľudia majú o regióne a obci, v ktorej žijú, skreslené a často nedostatočné informácie a nepoznajú stav ani možnosti jeho rozvoja. Hoci majú pozitívny vzťah k územiu, často nevidia možnosti, ako zmeniť veci k lepšiemu. V rámci vzdelávacích aktivít odporúčame zamerať sa na tieto tri tematické okruhy, ktoré vo vzájomnej prepojenosti vytvárajú predpoklad splnenia hore uvedeného cieľa/cieľov:

1. Informovanosť o území

Zvýšiť informovanosť mladých ľudí o regióne, obci, v ktorej žijú

- zvýšiť informovanosť mladých ľudí o možnostiach, ktoré im región a obec ponúka pre život;
- oboznámiť ich s hlavnými charakteristikami regiónu;
- poznať pozitívne a negatívne stránky územia, v na ktorom žijú;
- naučiť mládež, kde a ako získavať informácie o území a ako ich využívať.

2. Identita s územím

Posilnenie regionálnej identity s územím

- realizovať aktivity zamerané na posilnenie spoločenstva/komunity v obci/regióne;
- poukázať na dôležitosť budovania lokálneho a regionálneho spoločenstva;
- aktivizovať vzťah mládeže k regiónu prostredníctvom aktivít, ktoré posilňujú medziľudské vzťahy v rámci regiónu a regionálnu identitu.

3. Aktivita a manažment územia

Posilniť angažovanie mladých ľudí vo veciach verejných a poukázať na možnosti zapájať sa do manažovania územia

- poukazovať na skutočnosť, že práve mládež je hlavným endogénnym zdrojom rozvoja územia a emigráciou tejto zložky populácie stráca územie jednu z najdôležitejších zložiek potenciálov rozvoja;
- spoznávať možnosti riadenia/manažmentu územia na rôznych úrovniach územiach (obec, obvod, VÚC) a reálne možnosti ho ovplyvňovať (účasť vo voľbách, referendá, petície, mládežnícke zoskupenia...);
- oboznámiť mládež s podstatnými inštitúciami, na ktorých spočíva život obce a okresu, vysvetliť im ich fungovanie, pôsobenie na situáciu v regióne/obci, možnosti zapájať sa do ich činnosti, prípadne možnosti ich vytvárať.

5. ODPORÚČANIA

Formovanie vzťahu mládeže k prostrediu obce a regiónu je náročné a participujú na ňom viacerí aktéri – od rodiny, cez vrstovníkov, priateľské sociálne siete, školu a záujmové združenia, cez samosprávy obcí a regiónov až po štát a jeho inštitúcie. Aktivity týchto aktérov by mali byť vzájomne prepájané tak, aby vytvorili vhodné podmienky pre stabilizáciu mládeže na dedine i v menej rozvinutých regiónoch. Nástroje, ktorými by sa dali dosiahnuť pozitívne zmeny sú tak aj v rukách štátnych orgánov a inštitúcií, ako aj územných a sídelných samospráv, ale aj v aktivitách samotnej mládeže.

Pre rozvoj vidieka je však dôležité nielen zvýšenie záujmu mládeže o bývanie na dedine, a teda objem migračných ziskov, ale tiež ich štruktúra. Pre budúcnosť je žiaduce udržať tu mladých ľudí a príp. pritiahnuť mladé vzdelané a ekonomicky aktívne obyvateľstvo.

Významným priestorom pre možné zmeny sú obce a regióny, ktorých koncepcie a aktivity, personálna, inštitucionálna a materiálna podpora vytvárajú predpoklady pre účasť mládeže na živote v obci a v komunite. Tu však treba rešpektovať skutočnosť, že jednotlivé obce, mestá i regióny sa vzájomne odlišujú tradíciami, sociálnym a profesijným profilom, ekonomickou a kultúrnou úrovňou, postavením mládeže i pozornosťou, ktorá je jej venovaná z hľadiska vytvárania podmienok pre jej rozvoj. V dôsledku toho existujú aj rozdiely vo vzťahoch mládeže k obci, regiónu a celkove k prostrediu a komunite svojho bydliska. Aj jeden aj druhý typ väzieb mládeže na územie vyžaduje tak koncepčnú, ako aj praktickú pozornosť zo strany samospráv a ostatných relevantných aktérov z lokálnej a regionálnej úrovne. Samosprávy však často skôr preferujú stratégie, ako do obce pritiahnúť nových obyvateľov, ako snažiť sa sídelne stabilizovať svojich mladých ľudí.

Je však zrejmé, že aktivity obcí a regiónov vo vzťahu k mládeži sa stávajú významnou súčasťou ich rozvoja. Zámerom by malo byť preto vytvoriť podmienky, ktoré by boli ústretové voči potrebám mládeže a vytvárali predpoklady pre jej participáciu na dianí a rozvoji obce i regiónu. Mládež by mala mať možnosť aktívne participovať, zapájať sa do riadenia verejných záležitostí a taktiež hovoriť do rozhodovacích procesov a tak sa zúčasťňovať na živote v obci a v regióne.

Dôraz klásť na trvalý dialóg mládeže s volenými zástupcami obce alebo regiónu, na posilnenie úlohy združení mládeže, na vytváranie mládežníckych rád, ale aj ich otvorenosť pre rôzne sociálne a etnické subkategórie mládeže. Mládež, resp. jej zástupcovia by mali participovať v samosprávach obcí a regiónov, mala sa priamo podieľať na príprave rozvojových materiálov obcí a regiónov, ale aj na rozhodnutiach, ktoré sa dotýkajú podmienok života mládeže, pri presadzovaní projektov mládeže atď.

Treba rešpektovať aj špecifiká súčasného obdobia a s ním spojené nové výzvy globálnej a informačnej spoločnosti. Za zásadné výzvy sú považované neistoty na trhu práce, ale i v živote v podmienkach globalizácie a prehlbujúcich sa sociálnych disparít a diskriminácie. V tejto situácii je potrebné hľadať efektívne spôsoby, ako týmto nebezpečenstvám čeliť a redukovať ich dopady na mládež (programy...).

Obce i regióny by mali mať (niektoré, najmä rozvinutejšie aj majú) vypracované dlhodobejšie koncepcie práce s mládežou, ktorá by v rámci (ako súčasť) strategických rozvojových zámerov mesta mala reálne a efektívne (a nie iba formálne) pracovať s mládežou a vytváraním

podmienok pre saturáciu jej diferencovaných potrieb a ich rozvoj, ktoré by reálne vychádzali z potrieb a záujmov jednotlivých subkategórií mládeže.

Koncepcia práce s mládežou na miestnej a regionálnej úrovni má svoje intencionálne, regionálne, inštitucionálne, ekonomické ako aj iné špecifiká. Miháliková a kol. (Miháliková a kol., 2005) zdôrazňujú potrebu vytvoriť vlastnú koncepciu práce s mládežou na miestnej a regionálnej úrovni, čo však vyžaduje spoluprácu a zainteresovanosť všetkých subjektov. Práve v tom vidia kľúčovú úlohu územnej samosprávy: pôsobiť ako stmeľovací a koordinujúci prvok. Takáto koncepcia má vychádzať z analýzy situácie, definovania problémov a cieľov a z prípravy špecifických mechanizmov spolupráce a podpory a riešení pre jednotlivé problémy (Miháliková a kol. 2005).

Najväčšou rozvojovou výzvou z demografického hľadiska bude i v budúcnosti udržanie mladých ľudí na vidieku, nie na tom suburbánnom, ale na tom perifernejšom. Vidiek tvorí tiež sídelný základ veľkej väčšiny aj málo rozvinutých regiónov. Je zrejmé, že v horizonte 2 desaťročí pocítime dôsledky výrazného starnutia obyvateľstva. Tento proces zasiahne vidiek rovnako ako celú republiku. Je tiež isté, že nie všetky vidiecke obce budú migračne atraktívne a mnohé z nich nebudú schopné udržať alebo pritiahnuť mládež. To výrazne poznačí ich životné podmienky a rozvojové možnosti.

ZÁVER

- Náš výskum ukázal, že nezamestnanosť, resp. vnímanie hrozby nezamestnanosti, je bezkonkurenčne najsilnejším mobilitným motívom skúmanej mládeže. Toto zistenie zodpovedá súčasnému stavu problému, keďže Slovensko patrí medzi krajiny s najvyššou nezamestnanosťou mladých v Európskej únii a nezamestnanosť mladých je preto najnaliehavejší problém politiky, ktorý treba riešiť.

- Mladí ľudia by mali byť oboznámení s možnosťami a šancami na mobilitu, ale tiež s problémami a rizikami jednak pre nich samých, ako aj pre ich rodičov a širšie spoločenské prostredie (vrátane obce či okresu).

- U študentov priemysloviek sa prejavil o niečo silnejší príklon k materialistickým hodnotám. Vzhľadom na to, že práve táto mládež často vykonáva povolanie formou podnikateľskej činnosti, je potrebná výchova mládeže v otázkach etiky povolania vo vzťahu k spoločenskému prostrediu (nielen vo vzťahu k obchodu a podnikaniu).

- Naopak, u gymnazistov a vysokoškolákov sa prejavili isté črty moderných životno-štýlových hodnôt (zameranie na seba, dôraz na zážitok). Tento fakt je celkom v súlade s charakterom týchto moderných hodnôt, ktoré bežne súvisia s typom vzdelania. Je známe, že mnohé z týchto postojov posilňuje vzdelanie ako také, ale aj určité obsahy vzdelania. Predovšetkým je potrebné naučiť túto mládež chápať osobný rozvoj nie ako absolútnu hodnotu, ale v súvislostiach.

- Rodinné väzby sa v našom výskume potvrdili ako stabilizujúci faktor v území. Sila tohto faktora sa síce neprejavila v takej miere, aby mohla konkurovať faktoru nezamestnanosti, resp. zamestnanosti, ale tento faktor môže čiastočne oslabiť zovšeobecnený zámer odísť z územia. Nezanedbateľný dopad na mobilitné ašpirácie mládeže preto môže mať rodinná politika a výchova, ktorá pomôže posilniť rodinnú solidaritu, a prípadne ukázať mládeži možnosti riešenia ich rodinných problémov tak, aby mladí ľudia videli aj iné možnosti ako odchod z miesta bydliska.

POĎAKOVANIE

Táto publikácia bola vytvorená na základe výskumu „Vývojové zmeny v priestorovej lokalizácii mládeže na Slovensku a jej mobilitné preferencie v kontexte životných ašpirácií". Za odbornú stránku výskumu zodpovedali PhDr. Katarína Moravanská, PhD., PhDr. Peter Gajdoš, PhD. a PhDr. Mária Suríková, ktorým touto cestou ďakujeme za spoluprácu.

Názov:	Mobilita mládeže na Slovensku
Zostavovateľka:	Mgr. Alena Tomanová
Jazyková korektúra:	Mgr. Mária Berdisová
Vydavateľ:	IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže
Grafika:	VAV & ROSSI, s.r.o
Tlač:	DOLIS, s.r.o.
Rok vydania:	2013
Náklad:	2 000 ks
ISBN:	978-80-8072-144-2

IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže je príspevková organizácia priamo riadená Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR. Pripravuje a riadi množstvo zaujímavých programov a projektov pre mladých ľudí, pracovníkov s mládežou a ľudí zodpovedných za mládežnícku politiku. Snaží sa o to, aby mladí ľudia poznali svoje možnosti, boli aktívni a pracovali na sebe tak, aby boli raz úspešní a uplatnili sa na trhu práce. IUVENTA vychováva mládež k ľudským právam, podporuje rozvoj dobrovoľníctva, vzdelávacie programy a tiež mladé talenty.

IUVENTA je realizátorom národných projektov v oblasti práce s mládežou KomPrax – Kompetencie pre prax a Praktik – Praktické zručnosti cez neformálne vzdelávanie v práci s mládežou, ktoré sú podporené z Európskeho sociálneho fondu. Zároveň administruje Programy finančnej podpory aktivít detí a mládeže MŠVVaŠ SR ADAM, je národnou agentúrou programu EÚ Mládež v akcii a národným partnerom európskej informačnej siete pre mládež Eurodesk.

Kontakt: IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže
Búdková 2
SK-811 04 Bratislava 1
tel.: (421-2) 59 29 61 12
fax: (421-2) 59 29 61 23
e-mail: iuventa@iuventa.sk
web: www.iuventa.sk
www.facebook.com/iuventa

9 788080 721442